

Nr 345.

Av herr **Lindhagen**, i anledning av *Kungl. Maj:ts proposition med förslag till överenskommelse med Luossavaara—Kiiruna-vaara Aktiebolag, Aktiebolaget Gellivare Malmfält, Trafikaktiebolaget Grängesberg—Oxelösund och Norrbottens Järnverks Aktiebolag.*

Propositionen nr 241 om ny överenskommelse i Norrbottens stora gruvfråga föranleder undertecknad till nedanstående bekymrade tvivelsmål.

1) *Den stora brådskan med en omläggning av avtalet utan ens rimlig tid till besinning är ej tillräckligt förklarad.* Behövligheten av en revision säges framför allt bero därpå, att tiden för statens inlösningsrätt allt mer nalkas. Det kan befaras, att önskvärda nyanläggningar och förbättringar få stå tillbaka. Icke heller kan det förväntas, att stamaktieägarna skola bekosta förberedelsearbeten för en annalkande djupbrytning. Slutligen hindrar för det tredje gällande avtal en klok skötsel av malmförsäljningen. Den tyska järnhanteringen behöver ökad myckenhet lapplandsmalm och kontrakt på lång tid. Det senare kan ej ske med gällande avtal och ökad brytning intresserar ej stamaktieägarna därför att de ej få någon vinst därav.

Dessa överraskande upplysningar äro väl framför allt ägnade att skapa en stark förnimmelse av, att staten bör med all makt påskynda inlösningsrätten av företaget för att göra sig av med ett så omaka äktenskap. Propositionen går emellertid en motsatt väg. Den söker genom invecklade bestämmelser, vilkas verkliga innebörd och framtida verkningar svårigen kunna överskådas, lägga allt tillrätta för den enskilda parten, så att han nu synbarligen blivit mycket nöjd med sina nya vinster. Skälig hänsyn bör ock tagas till stamaktieägarna. De hava av sådan anledning redan beviljats ett framskjutande av statens första inlösningsrätt från 1932 till 1937 såsom en gottgörelse för svårigheter under världskriget. Nu skall emellertid, därför att de hota sabotera rörelsen i allt som ej medför vinst för stamaktieägarna, beviljas dem ett ökat uppskov av icke mindre än ytterligare 10 år med statens första inlösningsrätt. Under tiden skola visserligen båda kontrahenterna vinna fördelar av en ökad brytning och därmed även statens representanter tröstas. Detta sker emellertid genom en rovbrytning på bekostnad av kommande släkten, vilka representeras av staten. Sedan det enskilda bolaget fått skumma grädden på ytan, lägges nu, oavsett det nya avtalets förespeglingar om någon experimenttid, dock tungan av den såsom ett mörkt moln annalkande djupbrytningen ensam på statsverket, för den händelse denna någon gång begagnar sin inlösningsrätt. Vilka hotelser mot arbetarnas hälsa och om allt mer vikande vinstmöjligheter allt detta

Bihang till riksdagens protokoll 1927. 3 saml. 103 häft. (Nr 345—346.)

innebär kan nu icke beräknas i vidare mån än att sannolikheter därtill föreligga enligt sakens natur. En enstaka persons optimism i dag är icke någon garanti för morgondagens oförutsedda öden och äventyr.

Då som sagt främsta anledningen till propositionen är att muta den enskilda företagsamheten att ej sabotera företaget genom att skänka stamaktierna nya vinster ur inmutningarna, så gäller det å det allmännas vägnar att noga se upp med ett så beskaffat hälftenbruk även vid bedömandet av vad det nya avtalet tager och ger åt båda hållen. De tre hörda myndigheterna statskontoret, kommerskollegium och statens järnvägsstyrelse ha alla tre saknat möjlighet att ingå i sådant bedömande på grund av den knappa tid, som givits för utlåtandena. Vid sådant förhållande kan denna riksdag knappast sitta inne med större eller i varje fall tillräckliga möjligheter därtill. Propositionen bör således rimligen avslås av riksdagen med begäran om ny utredning i lugn och ro efter vissa direktiv.

Det förljudes, att brådskan föranletts även av en strävan att förekomma en haussespekulation i aktierna, redan innan avtalet var känt. En dylik hänsyn får väl dock ej ske på bekostnad av de allmänna intressena och framtiden. Nu är för övrigt förslaget kungjort, och intager riksdagen inför detsamma någon betänksamhet, bör även detta kunna i någon mån dämpa den befarade börsspekulationen.

2) *Propositionen saknar den historiska bakgrunden, som skänker den rätta vägledningen.* Förhållandet var, att de huvudsakliga inmutningarna av dessa enastående naturrikedomar på kronans mark skedde före 1889. Först då förbehöll sig kronan åtminstone jordägareandel i fyndigheter å sin egen mark. För att rätta till detta oerhörda missförhållande och i övrigt bevara fyndigheterna åt folket och framtiden hade staten i sin makt att framtvunga en förnuftig ordning genom att ej medgiva enskilda koncession på en trafikduglig järnväg utan bygga banan själv, när det kunde anses lämpligt för vinnande även av nämnda ändamål.

År 1897 begärde regeringen (Boström) anslag till undersökning om anläggning av en statsbana Gellivare—riksgränsen. I propositionen framhölls, att då banans ekonomiska resultat bleve beroende av malmtransporten, kunde det ifrågasättas, om ej försiktigheten bjöde, att de enskilda själva fingo bygga banan. Andra skäl talade åter för en statsbana. Regeringen hade därför velat bereda riksdagen tillfälle angiva sin ståndpunkt.

Inom riksdagen delade sig meningarna i tre grupper. Den ena gruppen, representerad av reservanter i statsutskottet, önskade bifall till propositionen. En annan grupp, representerad av statsutskottets majoritet, var obetingat för statsbanan, men ville för tillfället ej ha någon bana alls; skälen voro mångahanda, politiska, främst unionspolitiska, strategiska, konkurrenshänsyn, bristande utredning, för mycket järnvägsbyggande på en gång o. s. v. Den tredje gruppen, vars kärna utgjordes av bolagsintressenter och en del högre ämbetsmän, ville giva ett svar, som man hoppades skola leda till att gruvägarna själva finge koncession på banan. Denna senare grupps talan fördes i andra kammaren

främst av landshövdingen i Luleå, Husberg, med vilken en del norrlandsrepresentanter instämde, samt av vice talmannen A. P. Danielsson. Det sades, att regeringen ej ogärna såg, att gruvägarna erhöilo koncession och den teg också fullständigt i den viktiga debatten. Menige man — det var min första riksdag — följde ej den gången sina så kallade ledare, utan vi talade och röstade för propositionen, ehuru på flere händer med tvekan i valet mellan utskottets förslag.

Påföljande år 1898 framlades sålunda proposition om anslag till en statsbana från Gellivare till riksgränsen. Redan då framkommo erinringar om, att staten borde erhålla vinstandel i själva företaget. I andra kammaren framhöilo herrar Fredholm och von Friesen detta utan yrkanden. För min del framställde jag såsom en opinionsyttring det yrkandet, att vid kontraktet om banans byggande skulle fogas en bestämmelse om att jordägareandel skulle tillkomma staten i fyndigheterna, oaktat inmutningarna skett före 1889. Under de följande åren förhandlades nu på olika sätt om utformningen av det slutliga avtalet. Under år 1903 framförde några motionärer i andra kammaren ett yrkande om att staten borde söka förvärva trafikbolagets då gjorda inköp av aktier i Gellivare malmfält och Luossavaara aktiebolag. Vi hade förvissat oss om, att vederbörande köpare skulle reflektera därå för ett pris motsvarande inköpssumman utan provision. Statsmakten försummade tyvärr detta lysande tillfälle. Det försumrades genom att regeringen (Boström) fortfarande, denna gång öppet, motsatte sig dylikt statsförvärv. Den hade nämnda år tvärt om äskat ett statslån till det privata bolaget.

Sedan kom avtalet av år 1907 till stånd samtidigt med banans färdigbyggande. Det var påfrestande tider i kampen mellan intressena. Av dem som önskade statsförvärv ansågs inlösningsrättens uppskjutande till en så sen tid som 1932 vara en stor uppoffring från det allmännas sida. Att staten då omsider skulle begagna sig av densamma eller åtminstone bemöda sig därom, trodde vi vara självfallet. Icke heller låg bakom avtalets andemening något inrymmande av en rätt för stamaktiernas ägare att resa hinder, när inlösnings-tiden nalkades, och över huvud taget undandra sig en lojal och vetenskaplig skötsel av malmbrytningen med hänsyn även till framtiden.

3) *Statens rätt till inlösen av stamaktierna hävdas.* Staten har nu som sagt avstått från att göra gällande sin inlösningsrätt den 31 december 1932 enligt 1922 års avtal. Dylik rätt är staten förbehållen den 31 december 1936 och såsom i det ursprungliga avtalet jämväl den 31 december 1942. Att staten senast sistnämnda år skulle inlösa stamaktierna antogs vid det ursprungliga avtalet för givet.

Såsom redan under 1) härovan angivits, bör statens verksamhet nu inrikta sig på att utreda och planlägga en inlösen den 31 december 1936. Likaså bör staten ej avhända sig sin rätt till inlösen den 31 december 1942. Enligt det nya avtalet åter skulle det första inlösningsstillfället uppskjutas ända till den 30 september 1947 eller således till en lång oviss framtid. En annan

nyhet är också, att staten därefter skall få obegränsade nya inlösningsstillfällen vart tionde år.

Bakom dessa bestämmelser ligga säkerligen dolda, särskilt från stamaktieägarnas sida, dunkla avsikter att förekomma en framtida inlösen, vilken vid det ursprungliga avtalets ingående ansågs vara självklar. Det hela blir hädanefter ställt i vida fältet. Statens omkostnader för inlösen stiga alltmer och de enskilda intressenternas drift blir alltmer i tillfälle att insnärja statsmaktens befogenheter och det allmännas intressen i sitt nät. Det är icke heller fullt så visst, att ej mången av dem, som i olika ställningar skola bevaka det allmännas rätt, i hemlighet själva räkna med en sådan utgång. Man hör ibland redan nu anspelas från dylika håll, att staten naturligtvis icke kan uppträda som försäljare. Därmed faller väl också befogenheten att idka själva driften. Det nu framlagda avtalet kan lätt misstänkas dölja åtskilligt oätkomligt spel bakom kulisserna. Det bör därför nu i första anloppet falla jämväl för att giva plats för klarhet om mål och medel.

Såsom en stor förtjänst hos avtalet framhålles, att löseskillingen enligt det blivit till beloppet bestämd och ej behöver med oviss utgång prövas av någon nämnd såsom i det gällande avtalet. Detta är dock ej huvudsaken utan vad inlösningsen i realiteten kommer att kosta staten och i vad mån den försvåras ju längre den förhalas. De enskilda intressenterna, som här såsom alltid förstå att klokt bevaka sin fördel, äro tillfredsställda med den nya ordningen. Redan detta gör sannolikt, att de hoppas även i denna punkt vinna mer på förslaget än genom gällande avtal.

Svenska folket måste få veta, vilka principer för ersättningsens bestämmande äro för det allmänna fördelaktigast. Äro gällande principer bättre eller lika goda eller fördelaktigare i förhållande till vad som förloras genom ett uppskov, bör man slå sig till ro med det gällande avtalet. En provundersökning för ett redan känt räkenskapsår enligt bägge metoderna för tillämpning av en fingerad inlösningsrätt kan måhända också bliva vägledande, om den sker genom kunniga och opartiska personer.

4) *Möjligheterna till förhindrande av sabotering av »en i allo rationell malm-brytning» vid tiden för inlösningsrätts annalkande utnyttjas.* Detta propositionens huvudsyfte lär vara avsett att vinnas genom avtalsförslagets 6 och 7 §§ jämte bilagor. För en lekman är det icke möjligt att utan särskild undervisning vinna någon visshet, om det föreslagna är tillräckligt. Det förefaller emellertid såsom om det lösa inventariet, inbegripet tonnage, varom i § 10 sägs, tilläventyrs ej vore tillräckligt ihågkommet. Utom vad som möjligt kan ligga fördolt och således omtvistligt i uttrycket »en i allo rationell malm-brytning» innehåller avtalet därom i 6 § endast följande: »Bolaget för binder sig att hålla all för rörelsen erforderlig egendom i gott skick». Men ligger däri även inneslutet nyanskaffning in i det sista och nyanskaffning efter modernaste metoder? Det är allt säkrast, att avtalet kompletteras med tydligare bestämmelser. Annars äventyras enligt det nu föreslagna avtalet ett sådant spektakel som då Stockholms stad begagnade sin inlösningsrätt till ak-

tier i Stockholms spårvägar samt då staten begagnade sin inlösningsrätt till Mora—Vänerns järnväg.

De nu i propositionen betonade svårigheterna få dock ej ha en sådan omstörtande verkan, att de oskäligt uppskjuta och kanske förhindra statens inlösningsrätt. Detta var icke alls avsikten med det gamla avtalet och dess mening äger staten rätt och plikt att upprätthålla. Nya underhandlingar därom beträffande såväl brytning på djupet som det lösa inventariet böra därför inledas med de rivaliserande stamaktierna. Dessa skola naturligtvis givas skälig ersättning för sitt besvär och tillbörlig ränta å nedlagt kapital samt rätt att få även nyinvesterat kapital inlost. Resa de sig åter emot en lojal tillämpning av det ursprungliga avtalets mening, så äger staten i denna livsfråga för samtid och eftervärld rätt och plikt att genom lagstiftning eller annorledes framtvinga en lojal uppgörelse och icke underkasta sig en äventyrlig utpressning.

5) *Försäljningskontrakt på lång tid möjliggöres.* Någon svårighet att bereda stamaktierna tillfälle till uppgörande av sådana avtal förefinnes givetvis icke. Denna angelägenhet behöver icke sammankopplas såsom en omistlig beståndsdel i den framlagda uppgörelsen. Den bör lätt kunna ordnas genom ett separatavtal, varigenom staten medgiver under erforderliga betingelser rätt till sådan försäljning och ikläder sig skyldighet att fullfölja avtalet i händelse av stamaktiernas inlösen.

6) *Statens järnvägars rätt iakttages.* Såsom ovan under 2) framhållits, utgör järnvägen i statens hand sedan begynnelsen av detta ärende och allt hitintills det stora maktmedlet i statens hand för att, såsom det tillkommer en stat, skapa rimliga förhållanden. Detta har också hitintills fått uttryck i bestämmelser, som giva järnvägen den framskjutna plats i avtalet, som tillkommer densamma. Det borde också vara oemotsägligt, att då järnvägen är en av de viktigaste produktiva faktorerna i det stora företaget, skall den också tillgodoföras direkt liksom de andra faktorerna sin tillbörliga andel i vinsten. Detta så mycket hellre som järnvägen först därigenom blir i tillfälle att utan betungande tillskott från staten uppehålla trafik på föga bärkraftiga banor inom de norrländska vidderna.

Nu kommer det nya förslaget även med den överraskningen, att järnvägen inkapslats såsom en mera osynlig del i den ekonomiska kalkylen samt får avstå till stamaktierna gamla vinstmöjligheter och tillfållen att följa med sin tid, för att staten på andra händer skall tillförsäkras fördelar, om vilkas verkliga innehåll man icke vet så synnerligen mycket. Det verkar nästan som ett skämt från stamaktieägarnas sida, att de lyckas nu till en början avkläda sin farliga tuktomästare skenet av dess makt. På denna väg kan man kanske sedan komma ännu längre fram för att avskudda sig detta ok, som varit den drivande kraften hittintills för tillgodoseende av det allmännas intressen.

Järnvägsstyrelsen söndersmular ju avtalet i denna del. Det är ganska anmärkningsvärt, att styrelsen synes ej ha blivit rådfrågad om de bestämmelser, om vilka underhandlarna å ömse sidor till sist enat sig. I förskräckelsen har

nu regeringen i sista ögonblicket utverkat en förändring i avtalet, varigenom järnvägen skulle ytterligare tillförsäkras, såsom det förljudes, omkring 3,000,000 kronor årligen. Den principiella oefterrättligheten av järnvägens behandling i avtalet och detta missförhållandes äventyr i framtiden kvarstår dock i det väsentliga. En omgestaltning av avtalet på denna punkt är oeftergivlig.

Episoden visar dock, att stamaktierna kunna låta tala vid sig, när fara hotar. Det är ett nytt indicium för, att avtalet skapat en vid marginal för tillbörliga eftergifter från stamaktiernas sida.

7) *Statskontrollen måste i mycket bliva ett sken.* Det nya avtalet gör åtskillig affär av en allestädes närvarande statskontroll. På samma gång vidgar det stamaktiernas befogenhet att utkora driftens ledande män.

Statens kontroll är förmodligen en ganska dyr apparat och bidrager således i sin mån till att minska vinsterna. Det skulle vara av intresse att få veta beloppet, men detta spelar förmodligen icke någon så stor roll i ett så lukrativt företag.

Av vikt är däremot kontrollens effektivitet. Det förhåller sig med stor sannolikhet här som mångenstädes, att kontrollen måste i stort eller åtminstone i mångt och mycket bliva väsentligen ett sken. De enskilda företagen ligga över ofantligt på grund av sitt enskilda intresse och sin makt över apparaten. Statens representanter i styrelsen måste ofta bliva femte hjulet under vagnen och nödgas väl merendels inskränka sig till instämmanden i den sakkunniga och målmedvetna ledningens kloka och bestickande tal. Härtill kommer, att de samhällslager, ur vilka målsmän även för statsintresset pläga utkoras till dylika uppdrag, hava i vår tid ett ganska ringa socialt intresse och oftast en ingrodd sympati även de för enskild företagsamhet till skillnad från statsdrift. Regeringens dubbelspel 1897 är särdeles upplysande. Vad den permanente revisorn angår, är han visserligen en anmärkningsvärd figur i avtalet, men han kan icke göra det omöjliga i varje händelse, nämligen att förhindra stamaktierna att av sitt intresse slå in på de sidovägar från avtalets allfarväg, vilka ej blivit förutsedda i detsamma.

Uti förslaget finner man nu, att i vissa fall fordras bifall av minst två eller minst tre av representanterna för preferenceaktierna. I vissa fall fordras dessas godkännande, vilket väl betyder samtligas godkännande, vilket tydligt uttalas i § 7 men icke eljest (ex. § 9 mom. 8 och § 10). Denna enhällighet synes mig verkligen böra tillämpas i all synnerhet i § 9 mom. 1 fjärde stycket och således även en av statens representanter kunna påkalla där omnämnda rådrum.

En särskild betydelse får denna vidlyftiga kontroll genom att den framhäver, att hela affären är uppbyggd på ett krigstillstånd, där staten kommer att gå från nederlag till nederlag och utmärka sig genom försummelser. Ett sådant tillstånd bör enligt mångas uppfattning snarligen undanröjas genom att staten efter inlösen övertager äganderätten och förvaltningen av dessa omistliga på kronans mark belägna naturrikedomar, som äro svenska folkets rätta tillhörighet.

8) *Statens inkomst av rörelsen bör åtminstone delvis nedläggas i andra produktiva kapitaltillgångar.* Statskontoret anmärker, att statens ökade inkomster

enligt avtalet uppkomma genom en exploatering av naturtillgångar, som innebära en konsumtion av själva kapitalet. En sund finanspolitik borde därför kräva, att icke inkomsten i sin helhet tages i anspråk för statens löpande utgifter utan att en avsevärd del i stället nedlägges i andra kapitaltillgångar av räntabel natur eller sålunda användes till utgifter för kapitalökning, till vilka eljest lånemedel bruka anlitas. Det synes statskontoret motiverat, att statsmakterna till principiellt övervägande upptaga berörda för statens framtida finanspolitik viktiga fråga, redan då de beslut skola fattas, som komma att tillföra staten det ökade inkomstillflödet.

Denna erinran, som även av mig tidigare framförts, synes mig synnerligen befogad. Det bör blott tilläggas, att anmärkningen träffar även den vinst staten inhöstar enligt det gällande avtalet. Lämpligaste placering synes vara att nedlägga vinstmedlen i odling av åker och skog och upprättande eller stödjande av svensk industri för förädling av järnmalm. Finansministern anmärker, att ärendet icke hör till föreliggande sammanhang, men statskontoret har rätt i att nu är tillfället också inne för att söka undgå en försummelse. En fast inkomst av domäner är en ryggrad i ett samhälles budget för alla tider.

På grund av vad sålunda anförts, i den mån tid och tillfälle beretts mig till någon inblick i propositionens mysterier, hemställes,

att riksdagen, med avslag å propositionen nr 241 om nytt avtal i Norrbottens stora gruvfråga, ville hos Kungl. Maj:t begära förnyat övervägande, byggt i främsta rummet på bemödande att befrämja statens inlösen av stamaktierna om möjligt redan den 31 december 1936 samt i övrigt på beaktande av de erinringar och yrkanden, som ovan gjorts under kapitelrubrikerna:

1) Den stora brådskan med en omläggning av avtalet utan ens rimlig tid till besinning är ej tillräckligt förklarad.

2) Propositionen saknar den historiska bakgrunden, som skänker den rätta vägledningen.

3) Statens rätt till inlösen av stamaktierna hävdas.

4) Möjligheterna till förhindrande av sabotering av »en i allo rationell malmbrytning» vid tiden för inlösningsrätts annalkande utnyttjas.

5) Försäljningskontrakt på lång tid möjliggöres.

6) Statens järnvägars rätt iakttages.

7) Statskontrollen måste i mycket bliva ett sken.

8) Statens inkomst bör åtminstone delvis nedläggas i andra produktiva kapitaltillgångar.

Stockholm den 21 april 1927.

Carl Lindhagen.

